De ondergebruikte arbeidsreserve van vreemdelingen in België

Bart Van den Cruyce *

1 Inleiding

Als men hen zou vragen wat op dit moment de meest bepalende factor is voor de kans dat een persoon tussen 25 en 50 jaar tewerkgesteld, werkloos of inactief is, dan zouden velen spontaan verwijzen naar het behaalde opleidingsniveau. Nochtans is dat niet de meest bepalende factor. Het geslacht en de nationaliteit hebben een grotere impact op de kans op werkloosheid en de kans op inactiviteit binnen deze erg actieve leeftijdsgroep in België.

Er bestaan erg grote verschillen in het behaalde opleidingsniveau tussen Belgen en EU-vreemdelingen, Marokkanen en Turken en overige niet EU-vreemdelingen, maar die verschillen vormen op zichzelf geen voldoende verklaring voor de even grote verschillen in tewerkstellingskansen.

Deze en andere besluiten volgen uit cijfermateriaal gebaseerd op de enquête van de arbeidskrachten voor 2002 (NIS) en recente RVA-gegevens. In de plaats van gecompliceerde analyses uit te voeren, worden hier in de eerste plaats deze cijfers zelf getoond. Daarnaast wordt verwezen naar recent onderzoek rond discriminatie van mannen en vrouwen van Marokkaanse of Turkse afkomst, en worden de cijfers besproken binnen een economisch kader. De arbeidsmarktsituatie van personen van Marokkaanse en Turkse afkomst, en bij uitbreiding alle immigranten uit arme landen en hun afstammelingen, wordt synthetisch voorgesteld aan de hand van de flow-chart in figuur 1.

De dubbel gerande kaders in de grafiek kunnen geïnterpreteerd worden als vaststellingen, gebaseerd op direct cijfermateriaal en wetenschappelijk onderzoek. De eerste vaststelling is die van *achterstand* inzake diploma's en vorming. De tweede is die van het bestaan van *discriminatie* en *achterstelling* van allochtonen bij aanwerving. De derde het gevolg van beide: een grotere werkloosheid onder allochtonen. De kaders aan de rechterzijde zijn mogelijke reacties op die situatie.

De kader van demotivatie/vijandige reactie wijst op het mogelijk bestaan van een vicieuze cirkel. In de economische theorie bestaan nogal wat modelmatige uitwerkingen

* De auteur is doctor in de Economische Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven (2000) en werkt als attaché in de input-output equipe van het Federaal Planbureau. Onze dank gaat uit naar Het Nationaal Instituut voor de Statistiek en in het bijzonder Anja Termote voor het aanmaken van tabellen van de enquête naar de arbeidskrachten volgens nationaliteitsgroepen. Dit artikel geeft enkel de visie van de auteur en niet die van de vernoemde instellingen. Eveneens danken wij anonieme referenten voor nuttig commentaar.

Figuur 1 De situatie van immigranten uit arme landen en hun nakomelingen op de arbeidsmarkt

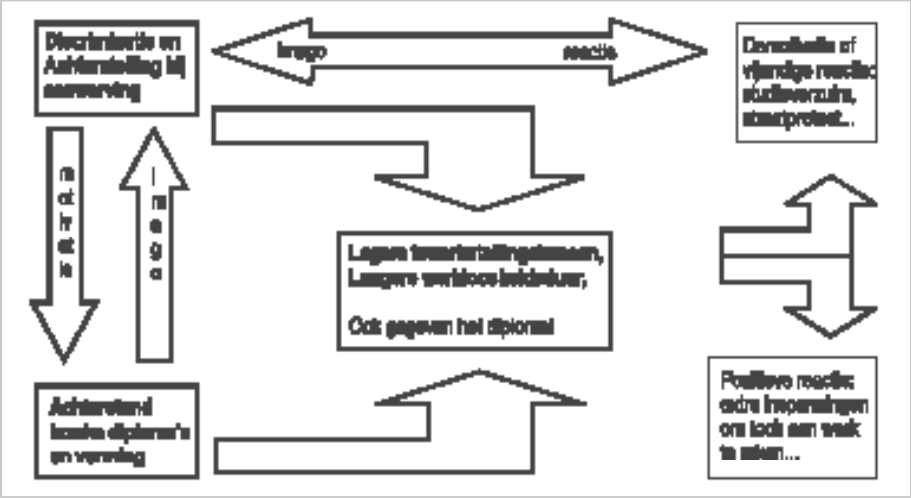

van een dergelijke vicieuze cirkel als gevolg van een initiële achterstand inzake menselijk kapitaal gecombineerd met discriminatie op basis van huidskleur of afkomst. Voorbeelden zijn: Arrow (1972), Lundberg & Startz (1983), Schwab (1986), Coate & Loury (1993) en Coate & Tennyson (1992).

Gemeenschappelijk aan de benadering van deze auteurs, is dat zij de oorzaak van de discriminatie niet leggen bij "irrationeel" of racistisch gedrag van werkgevers, maar uitgaan van het bestaan van wat Phelps (1972) "statistische discriminatie" genoemd heeft. Bij statistische discriminatie weigeren werkgevers zwarten of mensen van een bepaalde nationale afkomst aan te werven, of stellen zij aan hen hogere eisen bij de selectie, omdat personen uit die groepen *gemiddeld* minder vaardig zijn of meer opleidingskosten met zich meebrengen

De vaardigheden die de betreffende groepen gemiddeld gezien zouden ontberen zijn typisch niet of moeilijk controleerbaar tijdens de selectie. Het gaat onder meer om zaken zoals het vermogen om leiding te geven, initiatieven te nemen, uithoudingsvermogen, punctualiteit en betrouwbaarheid. Bij vreemdelingen kan ook de mondelinge en schriftelijke kennis van het Nederlands en Frans die rol spelen.

Het verwerven van de hierboven vernoemde vaardigheden vergt een grote inspanning en "onthechting"[1] vanaf jonge leeftijd. Die inspanning is groter voor kinderen van laag geschoolden, die opgroeien in kansarme buurten en behoren tot nationale groepen afkomstig uit arme landen. Zo kan een vicieuze cirkel ontstaan waarbij de discriminatie op de arbeidsmarkt, en het gebrek aan voorbeelden binnen hun eigen groep, deze jongeren demotiveert om

1 Arrow (1973), die deze ideeën voor het eerst duidelijk formuleerde, spreekt in dit verband van "personal deprivation" en "deferment of gratification".

te investeren in het verwerven van diploma's en de boven genoemde vaardigheden.

Een dergelijke demotivatie uit zich in spijbelen, te weinig inspanning op school of niet (meer) actief zoeken naar werk, of een vijandige reactie (straatprotest, criminaliteit,…). Zij beïnvloedt het imago van jonge allochtonen verder negatief, waardoor de achterstand over verschillende generaties blijft bestaan en de discriminatie kan toenemen. De mogelijke positieve reactie geeft aan dat allochtonen, als groep of als individu, maar niet zonder extra inspanning, de mogelijkheid behouden om toch de stereotypen te doorbreken en gepast werk te vinden.

Alhoewel belangrijk, durven wij geen definitieve uitspraken doen over hoe allochtonen reageren op de verder geschetste situatie van ongelijke kansen. Op dat vlak is een inbreng van andere menswetenschappen (sociologie, psychologie, criminologie,…) en bijkomende gegevens echt noodzakelijk. De gegevens en de economische benadering laten wel toe om scherper te stellen wat de situatie is waarmee allochtonen geconfronteerd worden, en hoe het komt dat discriminatie zo'n impact heeft op hun tewerkstellingskansen.

In sectie 2 wordt ingegaan op de band tussen nationaliteit en opleidingsniveau. Sectie 3 toont cijfers over de arbeidssituatie van vreemdelingen en Belgen en de invloed daarop van het behaalde opleidingsniveau, achterstelling en discriminatie. In sectie 4 wordt een poging gedaan om de arbeidsreserve die daarvan het gevolg is af te bakenen. In de vijfde sectie wordt de situatie van de tewerkgestelde Turken en Marokkanen besproken. In de laatste sectie worden enkele besluiten getrokken.

2 Achterstand inzake opleiding

Bij aankomst in een onbekend land heeft elke immigrant een achterstand inzake menselijk kapitaal. Die achterstand slaat niet alleen op diploma's (de diploma's behaald in het thuisland worden vaak niet erkend), of mondelinge en schrifelijke kennis van het Nederlands of Frans, maar ook op kennis van de wetgeving en normen, het vermogen reacties van autochtonen goed in te schatten, enz… Elke vreemdeling is genoopt aanvankelijk inspanningen te doen om deze kloof te overwinnen. Hoe groot die inspanning zal zijn en hoe lang zij wordt volgehouden hangt af van zijn bedoeling, mogelijkheden en situatie. Zij die slechts voor een beperkte tijd denken te blijven doen minder inspanningen dan permanente immigranten. Immigranten met een hogere scholing in het buitenland hebben een groter vermogen zich te blijven vormen. Immigranten die terechtkomen in een gemeente/ buurt met weinig landgenoten hebben meer incentieven om Nederlands te leren.

Het is mogelijk dat de eerste generatie immigranten er niet in slaagt de achterstand volledig weg te werken. In dat geval sijpelt de achterstand in menselijk kapitaal van immigranten door naar de generatie van hun kinderen. Er bestaat empirische evidentie dat het opleidingsniveau van kinderen van immigranten de recente immigratiegolven in de USA en Europa, niet alleen van dat van hun eigen ouders afhangt, maar ook van het gemiddelde opleidingsniveau bij de buurt of het land van herkomst van de oorspronkelijke immigrant. Deze evidentie heeft geleid tot het formuleren van de hypothese van sociaal of "etnisch kapitaal" (Borjas, 1992, 1995).

Omdat die gegevens het meest beschikbaar zijn, wordt de situatie inzake menselijk kapitaal van allochtonen meestal weergegeven op basis van de behaalde diploma's. Voor veel banen is een diploma geen absolute vereiste. Wat telt zijn de vaardigheden die de kandidaat bezit of in staat is te verwerven. Naast vakkennis biedt een hoger diploma wel meer garantie op autonomie, abstractievermogen, taal- en communicatievaardigheid e.d. Het kan daarom ook als selectieinstrument gebruikt worden omdat het *gecorreleerd* is met het gezochte talent.

In de onderstaande tabellen 1 en 2 wordt, voor actieve mannen en vrouwen van 25 tot en met 49 jaar, de scholingsgraad gegeven van 5 groepen: Belgen geboren in België, Belgen geboren in het buitenland, EU-15 vreemdelingen, Turken en Marokkanen en niet EU-15 vreemdelingen. De gegevens zijn afkomstig van de enquête naar de arbeidskrachten voor het jaar 2002 en omvatten zowel werkenden als werklozen (zie verder). De aandelen in de tabellen zijn berekend op basis van de door het NIS tot op het niveau van het rijk geextrapoleerde gegevens. Onderaan de tabel wordt, per groep van nationaliteiten, de grootte van de steekproef, de (geraamde) totale populatie, en hun quotiënt weergegeven. Daaruit blijkt dat de groepen van vreemdelingen en vooral de Belgen geboren in het buitenland iets beter vertegenwoordigd zijn in de steekproef dan de Belgen. Vrouwen zijn ook sterker vertegenwoordigd dan mannen.

Alhoewel telkens slechts iets meer dan 1 procent van de onderliggende populatie vertegenwoordigd is in de steekproef, zijn er voor elke groep voldoende observaties om de hypothese te verwerpen dat de verdeling van de opleidingsniveau's dezelfde is als die van de basisgroep van Belgen geboren in België. Dat blijkt uit de resultaten van een toets die uitge-

Tabel 1 Opleidingsniveau actieve bevolking van 25 tot en met 49 jaar, mannen

Aandeel	Belg, geboren in België	Belg, geboren in buitenland	EU-15 vreemdeling	Marokko + Turkije	Andere niet EU	
Lager onderwijs of minder	0.08	0.19	0.17	0.46	0.20	Lager
secundair	0.21	0.20	0.23	0.16	0.10	Hoger
secundair	0.39	0.31	0.32	0.29	0.29	HO
korte type	0.15	0.12	0.8	0.03	0.08	HO
lange type	0.05	0.03	0.04	0.03	0.02	
Universitair	0.12	0.16	0.15	0.03	0.31	
Totaal (bevolking)	1 497 849	96 795	116 253	25 808	28 496	
Aantal in steekproef	14 830	1 099	1 244	275	300	
Aandeel vertegenwoordigd	0.0099	0.0114	0.0107	0.0107	0.0105	χ^2
toets verschil met Belgen geb. in België*		138.85	187.59	472.97	192.20	

Bron: Berekeningen op basis van NIS data, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002.

2 De extrapolatie door het NIS heeft slechts een beperkte invloed gehad op de verdeling van de opleidingsniveau's voor Belgen geboren in België en Marokkanen en Turken.

Tabel 2 Opleidingsniveau actieve bevolking van 25 tot en met 49 jaar, vrouwen

Aandeel	Belg, geboren in België	Belg, geboren in buitenland	EU-15 vreem-deling	Marokko + Turkije	Andere niet EU	
Lager onderwijs of minder	0.07	0.13	0.13	0.31	0.19	Lager
secundair	0.15	0.16	0.19	0.27	0.08	Hoger
secundair	0.37	0.31	0.32	0.26	0.33	HO,
korte type	0.27	0.23	0.14	0.09	0.11	HO,
lange type	0.04	0.04	0.05	0.01	0.04	
Universitair	0.10	0.12	0.17	0.05	0.25	
Totaal (bevolking)	1 246 266	71 189	70 388	8 319	18 557	
Aantal in steekproef	12 923	876	808	89	212	
Aandeel vertegenwoordigd	0.0104	0.0123	0.0115	0.0107	0.0114	χ^2
toets verschil met Belgen geb. In België *		67.79	148.92	120.41	114.15	

Bron: Berekeningen op basis van NIS data, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002.
* De kritische waarden voor de χ^2-verdeling met 5 vrijheidsgraden zijn 11.07 en 15.09 bij een betrouwbaarheidsniveau van resp. 95% en 99%.

voerd werd op de niet-geëxtrapoleerde steekproefgegevens van 2002[2]. De berekening van de toetsgrootheid, weergegeven onderaan tabel 1 en 2, wordt geïllustreerd voor de vergelijking tussen Belgische mannen geboren in België en Marokkaans-Turkse mannen in bijlage 1.

Het verband tussen opleidingsniveau en de nationaliteit is opvallend sterk, zowel bij mannen als vrouwen. Bij de in België geboren Belgen heeft 8% van de actieve mannen ten hoogste een diploma lager onderwijs. Bij de Marokkanen en Turken is dat meer dan 45%. Alle groepen buitenlanders en de Belgen geboren in het buitenland hebben een hoger percentage lager geschoolden dan de Belgen geboren in België.

Bij de hoger geschoolden liggen de verschillen anders. Terwijl minder dan 10% van de Marokkaanse en Turkse mannen tussen 25 en 49 jaar beschikt over een diploma van hoger onderwijs, is het aandeel hoger geschoolden van de andere groepen vreemdelingen of nieuwe Belgen niet lager dan dat van de Belgen geboren in België (meer dan 30%). Bij de niet EU-vreemdelingen (die ook de burgers van de USA, Canadezen, Japanners e.d. omvatten) is het aantal hoger geschoolden zelfs groter dan bij de Belgen. Dat er in die groep zowel meer met enkel lager onderwijs als meer met hoger onderwijs zijn, wijst erop dat het om een erg heterogene groep gaat.

De invloed van de nationaliteit op het opleidingsniveau is bij vrouwen gelijkaardig als bij mannen. Opmerkelijk is wel dat vrouwen in alle groepen van nationaliteiten beter opgeleid zijn dan mannen. Ook het aantal vrouwen met een diploma van het hoger onderwijs is, behalve bij de niet EU-vreemdelingen, telkens groter dan het aantal mannen. Turkse en Marokkaanse vrouwen tussen 25 en 50 jaar zijn beter opgeleid dan de mannen, daardoor is het verschil met de Belgen wat minder pijnlijk.

Ook de cijfers voor Belgen niet in België geboren zijn interessant. Deze groep omvat zowel Belgen toevallig geboren in het buitenland als vreemdelingen die door natura-

lisatie of door nationaliteitskeuze de Belgische nationaliteit verworven hebben. Deze groep is uiteraard erg heterogeen, maar geeft toch enige informatie over de situatie bij de nieuwe Belgen. Net zoals bij de niet EU-vreemdelingen geven de cijfers aan dat het hier om een heterogene groep gaat. Dat kan afgeleid worden uit het resultaat dat er, zowel bij mannen als vrouwen, evenveel hoger geschoolden zijn in deze groep als bij de in België geboren Belgen, maar meer personen met enkel een diploma basisonderwijs. Dat meest waarschijnlijke verklaring hiervoor is dat het opleidingsniveau verbonden blijft met het land van herkomst, ook bij vreemdelingen die de Belgische nationaliteit verworven hebben. Met andere woorden: Belgen van Turkse of Marokkaanse afkomst zijn gemiddeld lager opgeleid dan Belgen van Belgische, Europese of Noord-Amerikaanse afkomst.

De cijfers over de opleiding geven aan dat werkende en werkloze Turken en Marokkanen in de leeftijdsgroep van 25 tot 50 jaar kampen met een achterstand ten opzichte van de Belgen en de andere nationaliteiten in België. Een vergelijkbare achterstand bestaat wellicht ook bij andere groepen vreemdelingen uit arme landen en bij immigranten uit deze landen die de Belgische nationaliteit verkregen hebben.

3 De arbeidssituatie van Belgen en vreemdelingen

In deze sectie wordt een beeld gegeven van de arbeidssituatie van de groepen van nationaliteiten beschouwd in sectie 2. De gegevens zijn gebaseerd op de enquête naar de arbeidskrachten van 2002 en 2001. Daarna wordt nagegaan in welke mate opleidingsniveau en discriminatie de verschillen in werkloosheidsgraad tussen deze groepen kunnen verklaren.

3.1 De arbeidssituatie van Belgen en vreemdelingen per leeftijdsgroep

Tabel 3 toont de arbeidssituatie volgens geslacht en nationaliteit in de leeftijdsgroep van 25 tot 50 jaar. Qua arbeidssituatie wordt een onderscheid gemaakt tussen niet actieven, IAB-werklozen, tewerkgestelden en studenten. IAB-werklozen zijn werklozen volgens de definitie gehanteerd door het Internationaal Arbeidsbureau.

Deze groep werklozen verschilt met die van de (volledig) uitkeringsgerechtigde werklozen die de RVA publiceert. In navolging van de IAB-definitie werden enkel personen die verklaarden in de voorbije maand actief naar werk gezocht te hebben, in de referentieweek zélf niet werkten en binnen de twee weken beschikbaar waren voor een werkgever, als werkloos beschouwd. In de praktijk kunnen personen die hier bij de niet-actieven gerekend worden een werkloosheidsuitkering genieten, terwijl personen die geen uitkering genieten wel als werkloos beschouwd kunnen worden.

De verschillen in arbeidssituatie tussen de beschouwde groepen zijn frappant. Terwijl meer dan 90% van de Belgische mannen geboren in België in die leeftijdsgroep werkend is, is dat slechts het geval voor minder dan 50% van de Marokkaanse en Turkse mannen. Bij de vrouwen in de leeftijdsgroep van 25 tot 50 jaar zijn de verschillen trouwens nog groter. Terwijl 75% van de Belgische vrouwen werkend is, is dat slechts het geval voor 14% van de Marokkaans-Turkse! Binnen dezelfde leeftijdsgroep sluit de arbeidssituatie van

Tabel 3 De arbeidssituatie in de leeftijdsgroep van 25 tot en met 49 jaar, 2002

Aandeel	Belg, geboren in België	Belg, geboren in buitenland	EU-15 vreem-deling	Marokko + Turkije	Andere niet EU
Mannen					
Student	0.005	0.006	0.006	0.027	0.093
Heeft een betrekking	0.901	0.763	0.830	0.489	0.605
Werkloos IAB	0.041	0.129	0.085	0.270	0.199
Niet actief	0.053	0.102	0.079	0.214	0.103
Totale populatie	1 589 730	108 500	126 997	34 007	35 448 In
steekproef vertegenwoordigd	15 789	1 234	1 351	364	383
χ^2-toets verschil Belgen		246.18	54.21	659.37	802.03
Vrouwen					
Student	0.005	0.011	0.016	0.02	0.073
Heeft een betrekking	0.745	0.519	0.577	0.138	0.309
Werkloos IAB	0.053	0.102	0.085	0.132	0.176
Niet actief	0.197	0.369	0.322	0.709	0.442
Totale populatiel	1 562 121	114 694	106 313	30 722	38 283 I n
steekproef vertegenwoordigd	16 197	1 396	1 211	348	441
χ^2-toets verschil Belgen		296.87	148.18	653.44	642.82

Bron: Berekeningen op basis van NIS data, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002.

de EU-burgers, zowel bij mannen als vrouwen, het best aan bij die van de Belgen geboren in België. Dan volgt die van de Belgen geboren in het buitenland en die van de overige niet EU-vreemdelingen.

Naast cijfers over IAB-werklozen en werkenden werden ook de cijfers gegeven over twee andere, vaak onderbelichte, arbeidssituaties. Ten eerste de niet-actieven. Er bestaan geen waterdichte schotten tussen de staat van niet-activiteit en de staat van werkloosheid of werkend. Vooral IAB-werkloosheid en niet-activiteit zijn sterk communicerende vaten. In de groepen met de minste kansen op de arbeidsmarkt vindt men ook systematisch het grootste aantal niet-actieven. Dat meer dan 20% van de Marokkaans Turkse mannen en meer dan 70% van de Marokkaans-Turkse vrouwen tussen 25 en 50 jaar niet actief is, wijst op een grote verborgen werkloosheid. Veel van deze mensen zoeken mogelijk niet meer actief naar werk omdat zij de hoop hebben opgegeven een baan te vinden.

Wat de Marokkaanse en Turkse vrouwen betreft –die beter opgeleid zijn dan de mannen– valt echter niet uit te sluiten dat traditionele patronen een deel van deze vrouwen onnodig thuis houden. In dat geval zou de samenleving zeker kunnen profiteren van een tewerkstellingscampagne speficiek gericht naar allochtone vrouwen. Als de discriminatie tegen allochtone vrouwen inderdaad iets lichter is dan die tegen allochtone mannen, is dit mogelijk makkelijker te realiseren dan het verhogen van de tewerkstelling van allochtone mannen.

De tweede, in deze leeftijdsgroep vaak vergeten, groep is die van de studenten.

Waar bij de Belgen tussen 25 en 50 jaar het aandeel studenten verwaarloosbaar klein lijkt, is dat niet het geval bij Marokkanen en Turken en bij niet EU-vreemdelingen. Voor sommige niet EU-vreemdelingen is studeren precies de reden voor hun aanwezigheid in België. Anderen zullen bij het beëindigen van hun studies een baan zoeken op de Belgische arbeidsmarkt, waardoor die studie kan gezien worden als gericht op het verhogen van hun kansen op de Belgische arbeidsmarkt.

Om de betrouwbaarheid van deze resultaten na te gaan, kan men kijken naar het aantal personen vertegenwoordigd in de steekproef. Net zoals in tabel 1 en 2 bedraagt dat, behalve bij Belgische mannen geboren in België, altijd iets meer dan 1% van de totale populatie. Aangezien de groepen nu naast werkenden en werklozen, ook studenten en niet-actieven omvatten zijn de steekproeven groter dan het geval was in tabel 1 en 2. De paarsgewijze contingentietesten leverden dan ook systematisch hoge χ^2-waarden op die toelaten de hypothese van geen verschil met de Belgen te verwerpen[3]. De verdeling bij Turken en Marokkanen verschilt ook significant met die van de andere groepen vreemdelingen en allochtone Belgen[4].

Wij vestigen opnieuw de aandacht op de niet-activiteit van 71% bij Marokkaans-Turkse vrouwen in deze, normaal erg beroepsactieve, leeftijdsgroep. Dat percentage is berekend op basis van een groep van 348 vrouwen, hetgeen toelaat uit te sluiten dat de niet-activiteit er in werkelijkheid even groot is als bij andere groepen vreemde vrouwen[5].

Deze belangrijke verschillen in arbeidssituatie vragen dieper onderzoek. In deze sectie gebeurt dat vanuit drie invalshoeken. De eerste is de invloed van de regio. De tweede de invloed van de leeftijdsgroep en de derde die van het steekproefjaar.

De verschillende nationaliteitsgroepen zijn anders gespreid over de gewesten. Zo zitten er zowel in de enquête als in werkelijkheid veel meer Marokkanen en Turken in het Brussels gewest dan in Vlaanderen en Wallonië (zie bijlage 2). Vooral de grotere werkloosheid en inactiviteit in Brussel t.o.v. Vlaanderen, zou in theorie een deel van de verschillen in tewerkstellingskansen kunnen verklaren. In bijlage 2 wordt, op basis van de niet geëxtrapoleerde steekproefresultaten, getoetst of de arbeidssituatie van Turks - Marokkaanse mannen en vrouwen ook significant verschilt van die van de Belgen binnen elk gewest. Dat blijkt duidelijk het geval te zijn, en de gevonden verschillen gaan in de richting van wat hier eerder voor het rijk getoond werd.

Een interessante bijkomende toets is die naar verschillen tussen gewesten binnen de Turks - Marokkaanse groep. Dat er verschillen zijn tussen de gewesten binnen de groep Belgen is bekend. Uit de niet geëxtrapoleerde resultaten blijkt dat van de Belgische in België geboren mannen tussen 25 en 50 jaar woonachtig in Vlaanderen 93% tewerkgesteld is.

3 De in tabel 3 gegeven waarden voor de toetsgrootheid zijn allen hoger dan de kritische waarde van 11.34 bij een betrouwbaarheidsniveau van 99% en 3 vrijheidsgraden.

4 De toetsgrootheid voor de test van verschillen tussen Turken en Marokkanen en overige niet EU-vreemdelingen, de op één na kleinste groep, bedraagt resp. 44.42 en 66.54 bij mannen en vrouwen.

5 Zo leverde een contingentietest voor verschillen tussen Turk-Marokkaanse niet EU-vreemdelingen, waar ook 44% niet actief is, een χ^2-waarde op van 66.54 bij 3 vrijheidsgraden, wat hoger is dan de kritische waarde van 11.34 op een betrouwbaarheidsniveau van 99%. In de niet geëxtrapoleerde steekproefresultaten waren 72.7%. van Turks-Marokkaanse vrouwen niet actief.

Voor Wallonië en Brussel zijn die percentages resp. 86.3% en 84.3%. Deze verschillen zijn relatief groot, en significant, maar niet van de grootteorde van de verschillen tussen Belgen en Marokkanen en Turken in tabel 3.

Enkel als er ook significante verschillen tussen de gewesten zijn binnen de groep Marokkanen en Turken kan hun oververtegenwoordiging in het Brussels gewest echt als een verklaring voor hun minder goede prestaties dan de Belgen gebruikt worden. Bij mannen is dat niet het geval. De toetsgrootheid van de globale toets met 3 gewesten en 4 arbeidssituaties bedraagt er slechts 4.75, wat lager is dan de kritische drempel van 10.65 bij een χ^2-verdeling met 6 vrijheidsgraden en een betrouwbaarheidsniveau van 90%. Bij de vrouwen bedraagt de toetsgrootheid 10.06, zodat ook daar de hypothese van geen verschillen niet verworpen kan worden. Voert men bij de vrouwen enkel een vergelijking uit tussen Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dan is er wél een significant verschil op een betrouwbaarheid van 90%. De toetsgrootheid bedraagt er 7.58, wat groter is dan de kritische waarde van 6.25 bij een testniveau van 10% en 3 vrijheidsgraden. Dit resultaat kan wijzen op een verschil in geografische mobiliteit tussen mannen en vrouwen bij Turken en Marokkanen[6].

Een tweede vraag is of de verschillen in activiteitsgraad en tewerkstellingsgraad zich ook doorzetten in andere leeftijdsgroepen. In tabel 4 worden de cijfers gegeven voor de leeftijdsgroep van 15 tot 25 jaar. Door de leerplicht tot 18 jaar, is het aandeel studerenden in deze leeftijdsgroep afhankelijk van het aandeel min 18-jarigen binnen elke nationaliteit. Het aantal Marokkaans-Turkse jongens en meisjes van deze leeftijdsgroep in de steekproef is slechts 118 en 135. Ook de andere groepen vreemdelingen zijn met minder eenheden vertegenwoordigd, waardoor de gegeven percentages verder van de populatiewaarden kunnen liggen.

Toch bleek uit de contingentietoets van verschillen met de Belgen geboren in België dat ook hier de verdeling bij alle groepen vreemdelingen significant verschilt van die van de Belgen. Hoewel de toets hier minder triviaal is dan in het geval van de 24 tot 50 jarigen, blijft de toetsgrootheid steeds groter dan de kritische drempel van 11.54.

Het is dus mogelijk enkele conclusies te trekken. Binnen het gedeelte dat niet meer studeert, hebben Marokkaanse en Turkse mannen en vrouwen opnieuw het grootste aantal niet actieven en werklozen. Bij Marokkaans-Turkse mannen en bij mannen uit niet EU-landen jonger dan 25 jaar zijn bijna even veel werklozen als mensen met een betrekking. Dat is een erg hoge werkloosheidsgraad voor mannen. Met bijna 38% niet–actieven is er ook in deze generatie een ontstellend groot aantal Marokkaanse en Turkse vrouwen dat niet lijkt te zullen toetreden tot de arbeidsmarkt.

Het derde aspect dat kan onderzocht worden is of de resultaten niet specifiek zijn voor 1 jaar, het jaar 2002, en meer bepaald wat daarbij de invloed kan geweest zijn van de conjunctuur en een recente reeks van naturalisaties. Daartoe wordt in tabel 5 en 6 een vergelijking gemaakt van de arbeidssituatie van dezelfde groepen nationaliteiten in het steek-

6 Bij gehuwden zijn het typisch de tewerkstellingskansen van de man die meer bepalend zijn voor de keuze van de woonplaats dan die van de vrouw.

Tabel 4 De arbeidssituatie in de leeftijdsgroep van 15 tot en met 24 jaar, 2002

Aandeel	Belg, geboren in België	Belg, geboren in buitenland	EU-15 vreemdeling	Marokko + Turkije	Andere niet EU
Mannen					
Student	0.57	0.633	0.534	0.502	0.627
Heeft een betrekking	0.329	0.212	0.288	0.223	0.18
Werkloos IAB	0.062	0.095	0.133	0.166	0.125
Niet actief	0.039	0.06	0.045	0.109	0.068
Totale populatie	579 804	16 938	18 782	9 876	7 390
steekproef vertegenwoordigd	6 443	219	230	118	87
χ^2-toets verschil Belgen		18.89	16.88	51.03	16.01
Vrouwen					
Student	0.623	0.632	0.461	0.407	0.564
Heeft een betrekking	0.273	0.214	0.252	0.106	0.144
Werkloos IAB	0.053	0.091	0.132	0.111	0.136
Niet actief	0.051	0.062	0.155	0.376	0.156
Totale populatie	549 971	21 982	20 539	12067	8 728
steekproef vertegenwoordigd	5 980	261	247	135	109
χ^2-toets verschil Belgen		12.15	63.39	236.51	40.89

Bron: Berekeningen op basis van NIS data, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002.

proefjaar 2001 en 2002. De beschouwde groep omvat alle personen tussen 15 en 65 jaar. De cijfers zijn extrapolaties van het NIS voor het rijk. De steekproef is groot genoeg opdat de grotere verschillen in percentage significant zijn.

De overgang van het jaar 2001, naar 2002, een periode waarin de werkloosheid toenam, bracht voor de Belgen relatief weinig verandering. Zowel bij mannen als bij vrouwen steeg het aandeel werklozen, maar bij de vrouwen werd dat meer dan gecompenseerd door een daling van het percentage niet-actieven.

Een soortgelijke evolutie kan geobserveerd worden bij Belgen geboren in het buitenland en EU-15 vreemdelingen: een licht gestegen aandeel werklozen dat bij vrouwen gecompenseerd werd door een kleiner aandeel niet-actieven. Bij de overige niet EU-vreemdelingen was de impact op de werkloosheid relatief groter (van 14% naar 18% bij de mannen en van 8% naar 16 % bij de vrouwen), maar ook hier werd de grotere werkloosheid bij vrouwen gecompenseerd door een groter aantal actieven.

Bij de groep Turken en Marokkanen bracht de overgang van 2001 naar 2002 een duidelijke stijging van het aandeel werklozen (van 16.2% naar 22.3% bij mannen, en van 7.5% naar 10.7% bij de vrouwen) zonder dat het aandeel niet-actieven daalde[7]. De overgang van 2001 naar 2002 heeft bijgevolg het grootste effect gehad op het percentage

7 Bij vrouwen steeg het aandeel niet-actieven er zelfs lichtjes. Gezien deze resultaten zijn gebaseerd op een steekproef van iets meer dan 1% van de populatie kan daaruit enkel besloten worden dat er bij Turkse en Marokkaanse vrouwen geen bewijzen zijn dat de niet-activiteit daalde.

Tabel 5 De arbeidssituatie per nationaliteitsgroep in 2001 en 2002, mannen

Aandeel	Belg, geboren in België	Belg, geboren in buitenland	EU-15 vreem-deling	Marokko + Turkije	Andere niet EU
Mannen, 2001					
Heeft een betrekking	0.698	0.642	0.691	0.457	0.49
Werkloos IAB	0.036	0.094	0.064	0.162	0.14
actief	0.266	0.264	0.245	0.381	0.371
populatie	2 931 209	147 882	202 673	61 288	44 563
Mannen, 2002					
Heeft een betrekking	0.694	0.635	0.672	0.406	0.522
Werkloos IAB	0.039	0.103	0.076	0.223	0.178
actief	0.267	0.261	0.253	0.371	0.300
populatie	2 927 711	167 279	208 556	50 923	48 733

Bron: NIS, extrapolatie op bais van de enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002 en 2001.

Tabel 6 De arbeidssituatie per nationaliteitsgroep in 2001 en 2002, vrouwen

Aandeel	Belg, geboren in België	Belg, geboren in buitenland	EU-15 vreem-deling	Marokko + Turkije	Andere niet EU
Vrouwen, 2001					
Heeft een betrekking	0.532	0.423	0.429	0.148	0.245
Werkloos IAB	0.037	0.069	0.068	0.075	0.078
actief	0.431	0.509	0.503	0.777	0.677
populatie	2 877 314	176 584	177 307	60 403	48 987
Vrouwen, 2002					
Heeft een betrekking	0.535	0.422	0.446	0.113	0.273
Werkloos IAB	0.042	0.08	0.074	0.107	0.158
actief	0.422	0.498	0.480	0.781	0.569
populatie	2 889 893	187 629	174 173	50 758	52 430

Bron: NIS, extrapolatie op basis van de enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002 en 2001.

tewerkgestelde Marokkanen en Turken: dat daalde bij mannen van 45.7% tot 40.6% en bij vrouwen van 14.8% tot 11.3%.

Wij kunnen dus besluiten dat het gekozen jaar wel degelijk belangrijk geweest is voor de gevonden verschillen tussen de nationaliteiten. Een eerste verklaring voor de relatief grote impact van de overgang tussen 2001 naar 2002 is dat Marokkanen en Turken, gezien hun gemiddeld lagere opleiding en het soort beroepen dat zij uitoefenen (zie verder) relatief gevoeliger zijn aan conjuncturele veranderingen. Deze verklaring vindt bijkomende steun uit de observatie dat ook de werkloosheid onder andere groepen vreemdelingen meer gestegen is dan die bij de Belgen.

Een tweede verklaring heeft te maken met de wet van 1 maart 2000 tot versoepeling van het verkrijgen van de Belgische nationaliteit, die een grote impact heeft gehad op het aantal naturalisaties vanaf 1 mei 2000. Alleen al tijdens het jaar 2000 verkregen 62 082 vreemdelingen de Belgische nationaliteit, 12 771 daarvan waren Marokkanen, 10 710 Turken[8].

Dat die naturalisaties ook in de loop van 2001 en 2002 belangrijk waren, blijkt uit de cijfers over het aantal Marokkanen en Turken in tabel 5 en 6. Tussen 2001 en 2002 is de populatie van Marokkaans-Turkse mannen gedaald van 61 288 tot 50 923, die van Marokkaans-Turkse vrouwen is gedaald van 60 403 tot 50 758. Tegelijk is het aantal Belgen geboren in het buitenland toegenomen met zo'n twintigduizend eenheden, zowel bij mannen als vrouwen.

Het is onwaarschijnlijk dat die Marokkanen en Turken die in de loop van 2002 geopteerd hebben voor de Belgische nationaliteit dezelfde kenmerken hebben als diegene die dat nog niet gedaan hebben. Niet alleen is het verwerven van de Belgische nationaliteit een blijk van wens tot integratie, het kan ook nuttig zijn om een (stabiele) betrekking te verkrijgen[9]. Wij verdedigen dus de stelling dat diegene die sinds 2000 de Belgische nationaliteit verworven hebben vaker een betrekking hebben en vaker actief zijn op de arbeidsmarkt dan diegenen die geen stappen ondernomen hebben om de Belgische nationaliteit te verwerven. Als dit klopt, dan is een deel van de geobserveerde verslechtering in de arbeidssituatie van Turken en Marokkanen tussen 2001 en 2002 toe te schrijven aan het uit beeld verdwijnen van een beter geïntegreerde deelgroep. Deze interpretatie heeft belangrijke gevolgen voor de algemene beoordeling van het integratieproces. De groep Belgen geboren in het buitenland doet het immers wel niet zo goed als de Belgen geboren in België, maar toch heel wat beter dan de Marokkanen en Turken en de overige niet EU-vreemdelingen. Belangrijk is ook de vaststelling dat ondanks de uitbreiding van deze groep door naturalisaties tussen 2001 en 2002, de tewerkstellingssituatie er niet noemenswaardig verslechterd is. Dat wijst erop dat de tot Belg genaturaliseerde vreemdelingen wel degelijk een hogere activiteit en tewerkstel-lingsgraad hebben dan hun vroegere landgenoten.

3.2 De werkloosheid en het opleidingsniveau

In deze sectie wordt dieper ingegaan op de werkloosheid. Meer bepaald wordt nagegaan wat de gecombineerde invloed van het opleidingsniveau en de nationaliteit is op de werkloos-heidsgraad. Die laatste is gedefinieerd als het aantal IAB-werklozen gedeeld door de som van het aantal IAB-werklozen met het aantal werkenden.

Figuur 2 en 3 geven de werkloosheidsgraad voor mannen en vrouwen tussen 15 en 65 jaar per opleidingsniveau en nationaliteit. De werkloosheidsgraad van de actieve bevolking schommelt dramatisch in functie van zowel opleidingsniveau als nationaliteit.

8 Deze cijfers zijn afkomstig uit de Belgische bijdrage tot het OESO SOPEMI rapport voor 2001.
9 Aan niet EU-vreemdelingen wordt nog steeds de toegang ontzegd tot statutaire posten in overheidsdienst. Ook bij privé werkgevers kan het bezitten van de Belgische nationaliteit de aanwervingskansen vergroten.

FIGUUR 2 Werkloosheidsgraad onder actieve mannen van 15 tot 65 jaar

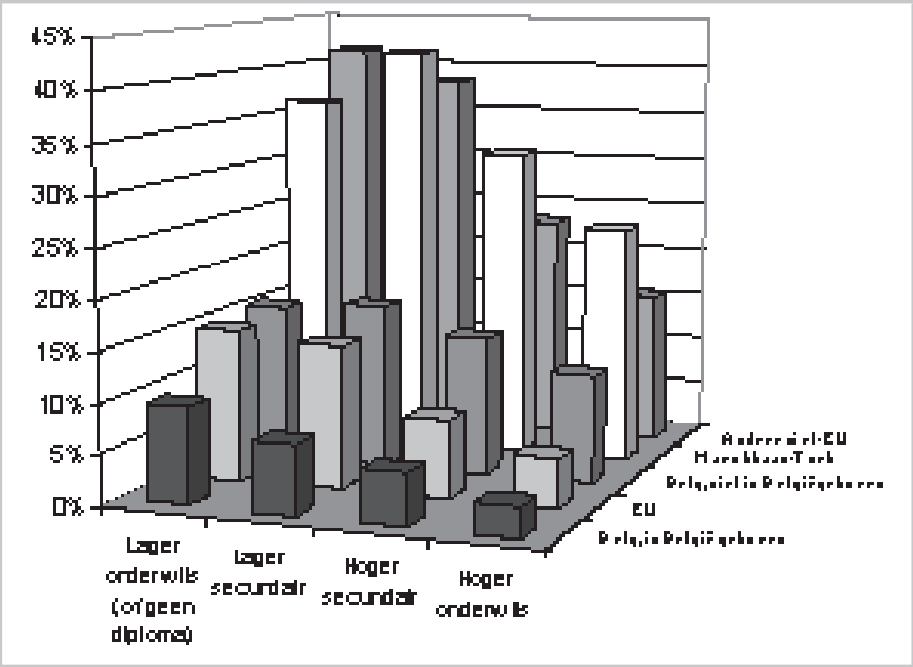

Bron: NIS, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002

Terwijl in 2002 slechts 3% van de hoger geschoolde in België geboren actieve Belgische mannen werkloos zijn, is meer dan 40% van de lager secundair geschoolde Marokkaanse en Turkse actieve mannen werkloos. Binnen eenzelfde opleidingsniveau blijkt de nationaliteit een enorme invloed te hebben op de werkloosheidsgraad. De verschillen tussen nationaliteiten zijn groter dan die veroorzaakt door het opleidingsniveau binnen één nationaliteit. Toch is het duidelijk dat bij alle beschouwde groepen vreemdelingen, hoger secundair en hoger geschoolden een lagere werkloosheidsgraad hebben dan lager secundair of lager geschoolden.

Opmerkelijk is wel dat bij sommige vreemde nationaliteiten lager secundair geschoolden een hogere werkloosheidsgraad kennen dan die met ten hoogste een diploma lager onderwijs. Dit fenomeen is niet noodzakelijk het resultaat van statistisch toeval. Een dergelijk resultaat werd ook gevonden bij een studie van de uitstroomkans uit de werkloosheid van vreemdelingen in de jaren ’90 (Van den Cruyce, 2000). Een mogelijke verklaring is dat de groep met enkel een diploma lager onderwijs in grotere mate uit immigranten bestaat, die werk vonden op een andere basis dan het in België behaalde diploma. Bovendien is ook de aard van het behaalde diploma van belang. Zowel bij Belgen als vreemdelingen blijkt een technische (lager secundaire) opleiding significant betere uitstroomkansen uit de

FIGUUR 3 Werkloosheidsgraad onder actieve vrouwen van 15 tot 65 jaar

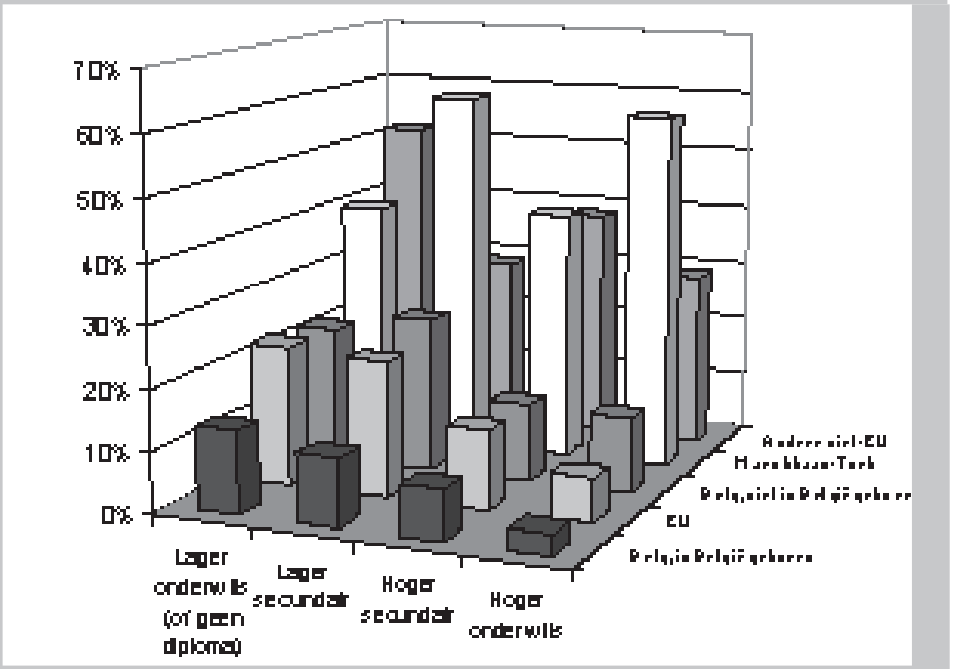

Bron: NIS, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002

werkloosheid te geven dan een beroepsopleiding. Van de Lager secundair geschoolde Marokkaanse en Turkse mannen jonger dan 25 jaar had in 1993 zo'n 70% een diploma van het beroepsonderwijs. Bij de Belgische mannen was dat 54%.

De grote schommelingen van de werkloosheidsgraad bij de Marokkaans-Turkse en niet EU-vrouwen zijn wél toe te schrijven aan een te klein aantal observaties. Zo zijn de cijfers geëxtrapoleerd op basis van gegevens over 112 actieve Turkse en Marokkaanse vrouwen tussen 15 en 65, waarvan 59 werkloos. Bij de overeenstemmende groep actieve mannen zijn er 350 binnen de enquête, waarvan 127 werkloos. De oorzaak van het lage aantal geënquêteerde actieve allochtone vrouwen is te zoeken in de eerder gemelde lage activiteitsgraad van deze groep.

Naast Turken en Marokkanen en niet EU vreemdelingen, kennen ook EU-vreemdelingen en Belgen geboren in het buitenland een hogere werkloosheidsgraad dan in België geboren Belgen. De cijfers voor niet in België geboren Belgen kunnen er op wijzen dat de naturalisering tot Belg niet alle problemen (zoals dat van discriminatie op basis van de nationale groep, zie verder) oplost. Ook EU vreemdelingen ondervinden blijkbaar hinder, mogelijk door discriminatie of achterstelling.

De vaststelling dat de nationaliteit in België een grotere invloed heeft op de kans

dat een persoon inactief, werkend of werkloos is dan het opleidingsniveau vraagt meer onderzoek. De eerste verfijning die kan aangebracht worden is dat het afhangt van welke nationaliteit. De patronen van de werkloosheidsgraad in de figuren 2 en 3 zijn duidelijk anders voor EU-vreemdelingen, Turken + Marokkanen en overige niet EU-vreemdelingen. De figuren laten ook toe vast te stellen dat naast de nationaliteit ook het land van herkomst belangrijk blijft. Immers, ook de verschillen in werkloosheidsgraad tussen de groep Belgen geboren in België en Belgen geboren in het buitenland zijn groter dan die veroorzaakt door verschillen in opleidingsniveau.

3.3 Discriminatie en Achterstelling

Om de grote verschillen in werkloosheidsgraad in functie van de nationaliteit en land van herkomst te verklaren, wordt hier verder ingegaan op de rol die discriminatie en achterstelling kan spelen. Vooraleer in te gaan op de empirische evidentie voor het bestaan van discriminatie, wordt uitgelegd wat bedoeld wordt met de termen nationale groep en discriminatie.

De *nationale groep* waartoe iemand hoort wordt bepaald door zijn oorspronkelijke nationaliteit of die van zijn naar België geïmmigreerde naamgevende ouder of grootouder. Personen wier naamgevende ouder en grootouder geen immigrant is behoren tot de Belgische nationale groep. Er bestaan meestal even veel nationale groepen in een land als er nationaliteiten aanwezig zijn.

In tegenstelling tot een veel gebruikt concept als de "etnische groep" is de nationale groep een neutraal concept, dat enkel verbonden is met de nationaliteit van een persoon of zijn directe (naamgevende) voorouders. Het geeft geen informatie over zijn religie of waarden, moedertaal of genetische verwantschap. Verschillend ook van zowel de etnische groep als de nationaliteit is dat het lidmaatschap van een nationale groep nooit het voorwerp is van een vrije keuze door een persoon. Dat verschil is erg belangrijk in de context van discriminatie: individuen kunnen discriminatie op basis van de nationaliteit ontlopen door naturalisatie, bij discriminatie op basis van de nationale groep is dat onmogelijk.

Bij *discriminatie* zal een werkgever bewust geen mensen uit een bepaalde nationale groep aanwerven of selecteren voor interviews, of zal hij aan die personen hogere eisen stellen dan aan andere kandidaten. Bij achterstelling is het resultaat hetzelfde, maar het gebeurt onbewust. Een werkgever die bijvoorbeeld aanwerft via kennissen van het personeel, en enkel werknemers uit de Belgische nationale groep in dienst heeft, zal minder kans maken allochtonen aan te werven. Psychologische, mondelinge en andere testen in selectieproce-dures kunnen cultureel vertekend zijn, waardoor de werkelijke vaardigheden van allochtone kandidaten verkeerd ingeschat worden.

De problemen kunnen zich ook langs aanbodzijde bevinden. Alle vreemdelingen hebben bij hun aankomst minder sterke netwerken opgebouwd, waardoor sommige kanalen tot een baan voor hen (aanvankelijk) gesloten zijn. Dit probleem is typisch voor gebonden migratie: echtgenotes(n) die hun partner volgen, maar zélf nog geen werk gevonden hebben. Ook Turkse en Marokkaanse vrouwen ondervinden hier mogelijk hinder van. Verder wordt gefocust op bewuste discriminatie, maar wij zijn er ons van bewust dat ook achter-

stelling en specifieke aanbodfactoren de tewerkstellingskansen van vreemdelingen beïnvloeden.

Het bestaan van discriminatie tegen allochtonen werd in de jaren ’90 aangetoond gebruik makend van de methode van de praktijktest. Daarbij worden meerdere paren, bestaande uit een persoon van een potentieel gediscrimineerde groep (in casu een Belg van de Marokkaanse nationale groep) en een persoon van de controlegroep (een Belg van de Belgische nationale groep), afgestuurd op een groep werkgevers. De kenmerken van de enquêteurs worden op voorhand vastgelegd en zijn zo veel mogelijk overeenstemmend. Het rapport “Etnische discriminatie bij de Aanwerving” (DWTC, 1997) brengt de resultaten van dit onderzoek naar discriminatie van jonge Marokkanen in Antwerpen, Brussel en Luik samen[10]. Bij de voorstelling van de resultaten wordt de selectieprocedure opgedeeld in drie opeenvolgende stadia: de contactname, het interview (of de meer uitgebreide individuele screening) en de jobaanbieding.

Als een individuele werkgever uit twee volgens curriculum gelijkwaardige kandidaten de Belgische kiest, of selecteert voor interview, kan dat daarom nog niet als discriminatie beschouwd worden. Er is wel een aanwijzing van het bestaan van discriminatie (of van achterstelling binnen de selectieprocedure) als de allochtone kandidaten, na voldoende contacten van verschillende paren met meerdere werkgevers, significant minder kans hebben om door een selectieronde te raken. Uit de resultaten bleek dat Marokkaanse mannen, zowel in Antwerpen, Luik als Brussel, significant minder kansen hadden om een selectieronde te overleven dan de controlegroep.

Wij illustreren de praktijktest van discriminatie met de resultaten voor de toets bij mannen in het Brussels hoofdstedelijk gewest. Een kandidaat geraakt door de eerste ronde, of de contactopname, als hij ofwel uitgenodigd wordt voor een gesprek, ofwel gevraagd wordt om een meer uitgebreide cv op te sturen. In 125 gevallen op 255 contactopnames overleefden beide kandidaten de eerste selectie en in 69 gevallen geen van beide. In 56 gevallen overleefde enkel de kandidaat uit de Belgische nationale groep deze fase in de selectie, in 5 gevallen enkel de kandidaat uit de Marokkaanse nationale groep. Dat leidt tot een netto discriminatiegraad van 19.6% (=(56-5)/255) die significant verschilt van nul.

In het tweede stadium van de selectie (het interview) was er in Brussel een discriminatiegraad van 23%. Dat cijfer heeft enkel betrekking op de 125 paren waarbij beide kandidaten door de eerste selectie raakten. Uiteindelijk werd een baan aangeboden aan 59 autochtone en 24 allochtone kandidaten. Bij vrouwen uit de Marokkaanse nationale groep (vrouwen werden enkel getest in Brussel), bestond een discriminatiegraad van 12% in de eerste ronde en 10% in de tweede ronde. Cumulatief (contactname, interview en jobaanbieding tesamen) was er tegen mannen uit de Marokkaanse groep een discriminatiegraad van resp. 39%, 34% en 27% in het Vlaams Gewest, Het Brussels Hoofdstedelijk gewest en het Waals Gewest. Bij vrouwen in het Brussel Hoofdstedelijk Gewest was de discriminatiegraad 21%. Alhoewel de discriminatie tegen vrouwen milder bleek dan die tegen mannen, was ook die laatste discriminatiegraad significant verschillend van nul.

10 Zie B Smeesters, A. Nayer, CH. Saddouk, L Schingtienne (1997) en Van den Broeck, D (1999) .

Een tweede aanwijzing dat de nationale groep als selectiecriterium gebruikt wordt, komt van een onderzoek (Van den Broeck, 1999) naar de selectie van kandidaten door werkgevers via internet. Via het Kiss systeem kunnen werkgevers selecties maken in het aanbod van kandidaten die hun curriculum vitae ter beschikking stelden. Werkgevers kunnen selecteren volgens een combinatie van jobvereisten, zoals beroep, studieniveau, leeftijd, beschikbaar vervoermiddel, talenkennis en regio. Er kan niet geslecteerd worden op geslacht, nationaliteit of etniciteit. Elke zoekopdracht levert een aantal kandidaten op die aan de jobvereisten voldoen. Daarbij verschijnt in eerste instantie enkel de naam en voornaam van de kandidaat. De c.v.'s achter deze namen kunnen al dan niet aangeklikt of "bekeken" worden.

Met een programma voor naamherkenning (zowel de voornaam als de achternaam waren daarbij van belang) werd een onderscheid gemaakt tussen Belgisch-Nederlandse namen, Maghrebijns-Turkse namen en Zuid-Europese namen. Omdat de naam een onderscheid tussen groepen uitmaakt is dit een operationalisering van ons concept van de nationale groep. Er werd onderzocht of de c.v. 's van kandidaten uit de drie groepen in dezelfde mate aangeklikt worden. Als er niet gediscrimineerd wordt op basis van de nationale groep is dat wat verwacht wordt.

De naam beïnvloedde echter wel degelijk de kans dat de c.v. bekeken werd. Bij de groep met een Belgisch-Nederlandse naam is die kans 38.9%. Bij de Maghrebijns-Turkse naam 22%, bij die met een Zuid-Europese naam 31.6%. De verschillen tussen de beschouwde nationale groepen blijven bestaan als men vergelijkt binnen hetzelfde diploma. Wel zijn er grotere verschillen met de Belgen bij lage diploma's dan bij hoge diploma's. Bij een diploma lager onderwijs werd 34,5% van de "Belgische" c.v.'s aangeklikt tegen 17.1% van de "Maghrebijns-Turkse". Bij een diploma hoger onderwijs waren die percentages resp. 40.8% en 31.3%.

De resultaten overtuigen door het grote aantal betrokken selecties. Het onderzoek liep over de periode september 1997-maart 1999. Daarbij werden de namen van circa 1.7 miljoen werkzoekenden (in eerste instantie) geselecteerd. Onder hen circa 1.6 miljoen autochtonen, 51,100 Maghrebijnen en Turken en 18,000 Zuid-Europeanen. Zo'n 4,000 bedrijven voerden een selectie in.

Wij besluiten dat discriminatie wel degelijk bestaat en groot genoeg is om de tewerkstellingskansen van allochtonen te beïnvloeden. Maar is deze discriminatie ook echt een verklaring van het bestaan van de geobserveerde grote verschillen in werkloosheidsgraad in België? Vanuit (neo)klassieke hoek kunnen twee soorten argumenten opgeworpen worden tegen dit besluit. Het eerste, dat reeds geformuleerd werd door Becker (1957), is dat als sommige racistische werkgevers discrimineren, zij daardoor minder winst behalen en er wellicht voldoende neutrale werkgevers zullen zijn die juist wel bekwame vreemdelingen zullen aanwerven om dat effect te compenseren. Het antwoord daarop is dat als de discriminatie een vorm van statistische discriminatie is, het juist de discriminerende werkgevers zijn die gemiddeld hogere winsten behalen. Ook in het geval de discriminatie gebaseerd is op vooroordelen, maar er voldoende geschikte kandidaten zijn voor een vacature, valt te

betwijfelen of werkgevers zélf veel hinder ondervinden van discriminatie bij aanwerving. Een tweede argument is dat discriminatie vooral zou moeten leiden tot verschillen in beloning, en niet tot verschillen in werkloosheidsgraad. Uit cijfers voor het begin van de jaren 90 bleek echter dat bij Turken reeds 66% en bij Marokkanen 85% van het gemiddelde loonverschil met de Belgen kon verklaard worden door de sector van tewerkstelling en het statuut (arbeider of bediende), waardoor er weinig ruimte overblijft voor loondiscriminatie (Van den Cruyce, 2000). Loondiscriminatie kan enkel als de arbeidsmarkt erg flexibel is, waardoor grote verschillen in beloning voor hetzelfde werk bestaan binnen één onderneming, of minstens tussen de ondernemingen in één sector. Dat is niet het geval op de formele arbeidsmarkt in België. Net zoals discriminatie bij aanwerving is ook loondiscriminatie, waarbij mensen die hetzelfde werk verrichten een verschillend loon krijgen in functie van hun afkomst, wettelijk verboden. Maar de bewijslast is wel eenvoudiger in het geval van loondiscriminatie.

4 De afbakening van een arbeidsreserve

De grote inactiviteit en werkloosheid onder vreemdelingen uit de cijfers van de enquête naar de arbeidskrachten en het bestaan van discriminatie en achterstelling doet vermoeden dat er een grote ongebruikte arbeidsreserve van vreemdelingen in ons land is. In een poging de omvang daarvan te bepalen worden eerst de door het RVA gepubliceerde absolute cijfers over het aantal volledig uitkeringsgerechtigd werklozen (UVW) per nationaliteit en per gewest getoond.

Tabel 6 laat zien dat de grootste groep Marokkaanse en Turkse werklozen zich in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bevindt. Zowel in Brussel als in Vlaanderen zijn de Marokkanen en Turken de vreemde nationaliteiten met het grootste aantal werklozen. In Wallonië zijn dat de Italianen en de Fransen.

Tabel 6 Werkzoekende Uitkeringsgerechtigd Volledig Werklozen in juni 2003

	Nederland	*Frankrijk*	*Italië*	*Turkije*	*Marokko*	*Algerije*	Rest EU	Rest niet EU
Vlaams Gewest								
Mannen	756	292	656	1834	2667	46	727	1218
Vrouwen	854	391	751	1261	1077	22	759	776
Waals Gewest								
Mannen	125	1805	6869	1462	1299	385	1256	802
Vrouwen	101	2306	7271	974	685	233	1313	446
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Mannen	85	924	1154	1349	4095	153	1505	1456
Vrouwen	107	1083	1032	1024	2145	84	1501	936

Bron: RVA Bulletin mensuel 2003, juni, statistique trimesterielle

Interessant is verder dat, terwijl er bij de vreemdelingen uit EU-landen meestal meer werkloze vrouwen zijn dan mannen, bij de Turken, Marokkanen, Algerijnen en de overige niet EU vreemdelingen er veel meer mannen dan vrouwen werkloos zijn.

Bij de Marokkanen kan dit deels verklaard worden door de aanwezigheid van een kleiner aantal vrouwen dan mannen in ons land. De meer algemene verklaring is echter de erg grote niet-activiteit van vrouwen uit niet EU-landen. De hier aangehaalde cijfers over het aantal uitkeringsgerechtigd volledig werklozen geven met andere woorden een onvolledig beeld van de potentiële arbeidsreserve van vreemdelingen in België.

Om een idee te geven hoe groot die reserve wel kan zijn worden de cijfers van de UVW's vergeleken met het aantal werklozen en niet-actieven geëxtrapoleerd op basis van de enquête van de arbeidskrachten. Om fouten als gevolg van de extrapolatie te minimaliseren worden enkel cijfers op het niveau van het rijk gegeven.

Uit tabel 7 blijkt dat bij EU vreemdelingen en Turken en Marokkanen, het aantal werkzoekend volledig uitkeringsgerechtigd werklozen telkens het aantal IAB-werklozen licht overstijgt. Bij de overige niet EU vreemdelingen is het aantal UVW's dan weer duidelijk kleiner dan het aantal mannen en vrouwen dat volgens de definitie van het Internationaal Arbeidsbureau werkzoekend werkloos is.

Kijkt men naar de niet-actieven, dan stelt men vast dat die groep enkel bij niet EU-vreemdelingen kleiner is dan de groep IAB-werklozen. Bij de andere groepen mannen, en zeker bij de vrouwen is het aantal niet actieven een veelvoud van het aantal werkzoekend werklozen, ongeacht of men het heeft over IAB-werklozen of UVW's. De niet-actieven zijn uiteraard minder direct beschikbaar voor de arbeidsmarkt dan de werkzoekende werklozen. Deze groep omvat ook zieken, en personen ouder dan 50 jaar…(maar geen studenten).

Vooral bij Turkse en Marokkaanse vrouwen is de groep niet-actieven echter relatief jong, en is het waarschijnlijk dat hun niet activiteit eerder voortvloeit uit een combinatie van hun (te) geringe kansen op de arbeidsmarkt en (eventueel) traditionele patronen waarbij de vrouw thuis gehouden wordt. De grootste groep niet-actieven is die van vrouwen tussen 15 en 50 jaar uit EU landen.

Gezien de omvang van de groep niet actieve en werkloze vreemde vrouwen is het

Tabel 7 De (theoretische) arbeidsreserve bij vreemdelingen

	EU-landen	Turkije+Marokko	Rest niet-EU
UVW's, mannen (rva)	16154	12706	4060
UVW's, vrouwen (rva)	17469	7166	2497
IAB-werklozen, m (NIS)	15762	11332	8666
IAB-werklozen, v (NIS)	12960	5407	8286
Inactieven, 15-50 jaar, m (NIS)	10825	8346	4161
Inactieven, 15-50 jaar, v (NIS)	37406	26312	18275
Inactieven, 50-65 jaar, m (NIS)	31089	4679	2547
Inactieven, 50-65 jaar, v (NIS)	34958	7689	3836

verwonderlijk dat er niet meer inspanningen gedaan worden om deze groep aan het werk te krijgen. Als men enkel kijkt naar de RVA cijfers, dan zou men natuurlijk kunnen besluiten dat er vooral een tewerkstellingsprobleem is bij Marokkaanse en Turkse mannen, terwijl het probleem van de ondertewerkstelling veel ruimer is.

5 De tewerkgestelde allochtonen

Uit de extrapolatie op basis van de enquête naar de arbeidskrachten blijkt dat Turks-Marok-kaanse mannen meer tewerkgesteld zijn in de verwerkende nijverheid (32%) en de bouwsector (16%) dan Belgische in België geboren mannen (resp. 24% en 10%). Er zijn ook relatief meer Turks-Marokkaanse vrouwen in de verwerkende nijverheid (17%) en de bouwsector (11%) tewerkgesteld dan Belgische (resp. 10% en 1%).

Alhoewel bestaande, zijn de verschillen met de Belgen inzake sector van tewerkstelling, minder frappant dan die inzake het uitgeoefende beroep. In figuur 4a tot 4d, wordt de verdeling over beroepen gegeven van de tewerkgestelde Turks-Marokkaanse en Belgische mannen en vrouwen. Meer dan een kwart van de Marokkaans-Turkse mannen, en een derde van de werkende Marokkaans-Turkse vrouwen werkt als ongeschoolde arbeider of bediende. Bij de Belgische mannen en vrouwen zijn die percentages veel lager. Twee derden van de Marokkaans-Turkse mannen en de helft van de Marokkaans-Turkse vrouwen werkt hetzij als ongeschoolde hetzij als arbeider. Bij de Belgen is dat slechts één derde bij

Figuur 4a Beroepen uitgeoefend door werkende Belgische mannen

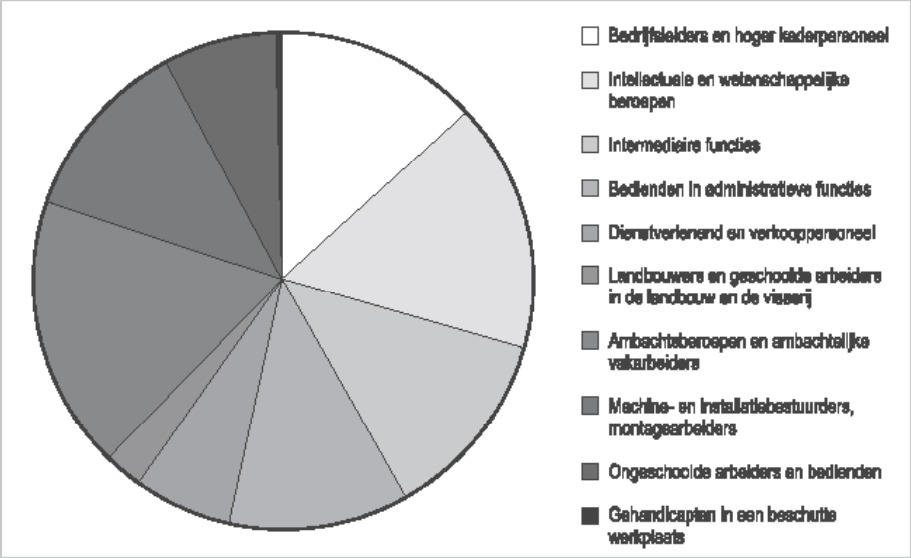

FIGUUR 4b Beroepen uitgeoefend door Marokkaanse en Turkse mannen

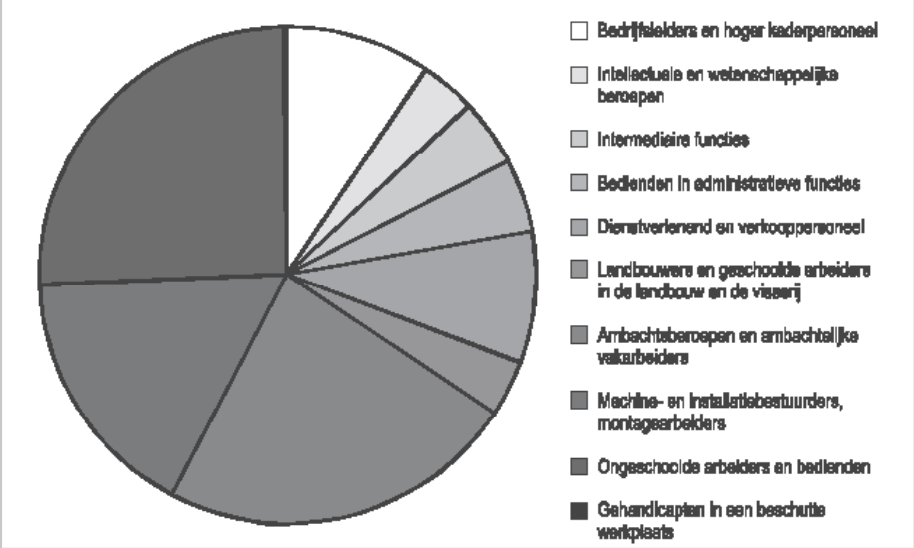

FIGUUR 4c Beroepen uitgeoefend door werkende Belgische vrouwen

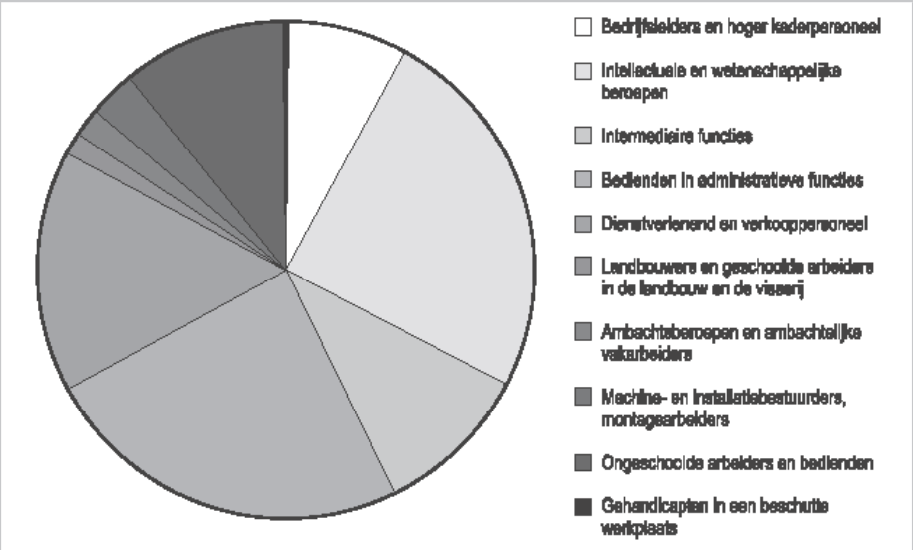

FIGUUR 4d Beroepen uitgeoefend door Marokkaanse en Turkse vrouwen

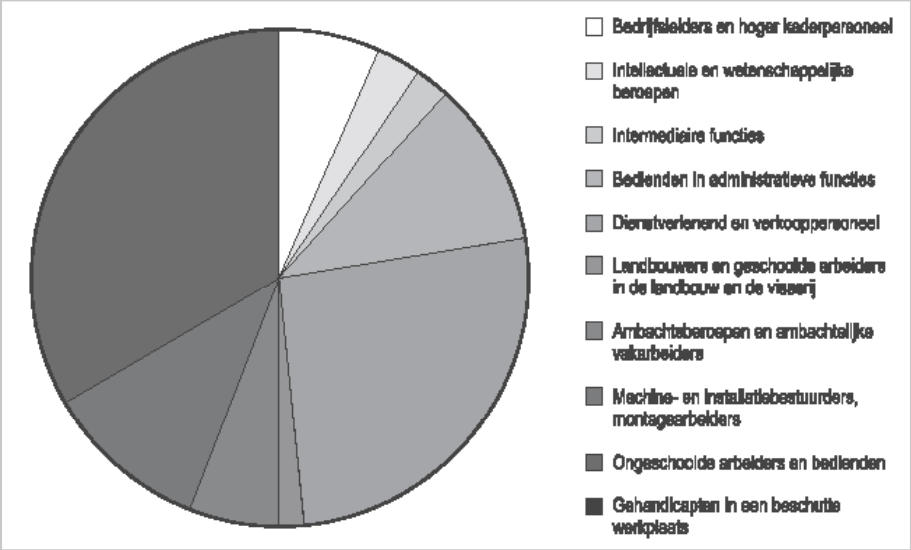

Bron: NIS enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002

de mannen en minder dan 20% bij de vrouwen.

Marokkaanse en Turkse mannen en vrouwen zijn sterk ondervertegenwoordigd in intellectuele en wetenschappelijke beroepen, intermediaire functies en bedienden in administratieve functies. Wat betreft kaderfuncties en beroepen in verband met de landbouw is er geen of een minder grote ondervertegenwoordiging. Turkse en Marokkaanse vrouwen zijn relatief vaker tewerkgesteld als dienstverlenend en verkooppersoneel dan Belgische vrouwen.

Deze cijfers leggen niet alle relevante verschillen bloot. Zo is het relatief grote aantal allochtonen dat werkt als bedrijfsleider of hoger kaderpersoneel mogelijk terug te voeren tot een groter aandeel zelfstandige zaakvoerders van éénpersoonsbedrijfjes. Soms gaat het hier om schijnzelfstandigen: alle facturen zijn gericht aan dezelfde cliënt-werkgever[11].

De ondervertegenwoordiging van Marokkanen en Turken in intellectuele en wetenschappelijke beroepen, en intermediaire en administratieve functies kan niet los gezien

11 Het gaat daarom niet om minderwaardige tewerkstelling. Zo werken enquêtebureau's vaak volgens deze formule. De personeelsleden moeten er goed Nederlands en Frans spreken en schrijven. Ook het onderhouden van de verplichtingen die het statuut van zelfstandige met zich meebrengt (facturatie, contacten met (BTW-) administratie,…) impliceert een sterke mate van integratie.

12 Dat blijkt onder meer uit het de behaalde diploma's van de populatie werkzoekende werklozen in wachttijd (Van den Cruyce, 2000, p 433). Het percentage binnen deze groep met een diploma hoger secundair beroeps is vergelijkbaar met dat van de Belgen (18%). Het percentage hoger secundair technisch of algemeen vormend of hoger onderwijs is veel lager dan bij de Belgen.

worden van hun opleiding. Die is niet alleen lager wat niveau betreft, maar ook sterker gericht op het beroepsonderwijs dan die van Belgen[12]. Marokkaans en Turkse mannen behaalden in de jaren '90 vooral veel vaker enkel een diploma lager secundair beroeps (resp. 31% en 29%) dan Belgische (10%). Naast de opleiding, kan ook de beeldvorming over allochtonen hier een rol spelen. Werkende allochtonen worden in de media bijna uitsluitend als arbeiders voorgesteld. Tegelijk blijkt ook de discriminatie tegen allochtonen feller in beroepen als bediende of verkoper.

Het is echter niet zo duidelijk wat hieruit kan besloten worden voor een tewerkstel-lingsbeleid, noch voor de aan te bevelen studieoriëntatie voor allochtonen. Turkse en Marokkaanse mannen werken minder (of niet meer) in hun traditionele sectoren van tewerk-stelling (industrie & steenkoolmijnen), maar het beroep van gekwalificeerde (vak)arbeider blijft het meest realistische en interessante vooruitzicht voor de meeste onder hen. Hen aanraden om massaal over te stappen naar het algemeen vormend onderwijs, biedt geen grotere garantie op werk, behoudens voor diegenen die ook een diploma hoger onderwijs halen.

Het is wellicht zowel voor de jonge allochtonen als hun huidige werkgevers (die vaak nijpen met een tekort aan gekwalificeerde werkkrachten) interessanter om de kwaliteit van het beroepsonderwijs te verbeteren. Dat vergt ook meer aandacht voor algemene vakken zoals Frans en Nederlands en wiskunde, die nuttig zijn bij selectieproeven voor de steeds complexer wordende baan van arbeider.

Wat de tewerkstelling van allochtonen als bediende en in administratieve functies betreft, is het duidelijk dat de overheid zelf, als grootste werkgever, een erg ongunstige rol gespeeld heeft. Pas recent werd door de diverse Belgische overheden de wettelijke discriminatie tegen niet EU-vreemdelingen teruggeschroefd. Ook nu blijft bijvoorbeeld het leger niet toegankelijk voor niet EU-vreemdelingen.

6 Besluit

Ondanks het feit dat het slechts om een steekproef van iets meer dan 1% van de bevolking op beroepsactieve leeftijd gaat, biedt de enquête naar de arbeidskrachten een inzicht in de arbeidsmarktsituatie van vreemdelingen in België. De nationaliteit, of het geboorteland (binnen de groep Belgen) blijkt een zo sterk criterium bij de bepaling van acti-viteitgraad, werk-loosheidsgraad of opleidingsniveau dat de verschillen meestal significant zijn, ook bij kleinere groepen. De verschillen in werkloosheid en activiteitsgraad tussen de beschouwde groepen nationaliteiten bestaan in de drie gewesten. De werkloosheidsgraad van Turken en Marokkanen nam relatief sterk toe tussen 2001 en 2002. Dat kan het gevolg zijn van een grotere gevoeligheid aan een verslechtering van de conjunctuur, maar ook van een proces van naturalisering waarbij de vreemdelingen met de meeste kansen op de arbeidsmarkt eerder opteren voor de Belgische nationaliteit.

Marokkanen en Turken, en vele niet EU-vreemdelingen hebben een reële achterstand in menselijk kapitaal, die duidelijk wordt als men kijkt naar het opleidingsniveau. Het behalen van een diploma hoger secundair of hoger onderwijs verhoogt de jobkansen

voor allochtonen, maar vlakt de verschillen met de Belgen niet uit: de nationaliteit en het land van herkomst heeft meer effect op de kans op werkloosheid dan het opleidingsniveau. Achterstelling en discriminatie spelen mogelijk een belangrijker rol in het verkleinen van de tewerkstel-lingskansen van Marokkaanse en Turkse mannen en vrouwen dan velen voor mogelijk houden.

De erg hoge inactiviteit van Marokkaanse en Turkse vrouwen en de relatief grote inactiviteit bij Marokkaanse en Turkse mannen is een onderbelicht probleem dat meer aandacht van de beleidsmakers verdient. Marokkanen en Turken zijn erin geslaagd om werk te vinden buiten de traditionele sectoren van tewerkstelling, maar hun tewerkstelling blijkt nog in sterke gericht naar het beroep van ongeschoolde of geschoolde arbeider.

Uit het bovenstaande volgt dat, wil men echt de tewerkstellingskansen van de kinderen van Turkse en Marokkaanse immigranten in België verhogen, zowel hun achterstand inzake menselijk kapitaal als de discriminatie moet aangepakt worden. Waarschijnlijk is enkel een gelijktijdige aanpak van beide fenomenen efficiënt. Als men enkel het probleem van discriminatie aanpakt (bijvoorbeeld via de strafrechtelijke weg, via positieve discriminatie of quota's), dan zullen werkgevers en Belgen stellen dat er wel degelijk een achterstand is, en dat dit de reden is waarom geen allochtone jongeren aangeworven worden. Enkel de nadruk leggen op het wegwerken van de achterstand is echter duur en vereist ook de medewerking van de allochtone jongeren zélf. Als die overtuigd zijn dat zij met meer te studeren nauwelijks meer kansen hebben, is er een motivatieprobleem. Op korte termijn zou het kunnen helpen werkgevers die zelf cursussen Nederlands of Frans geven te ondersteunen.

Dit alles mag niet doen vergeten dat heel wat allochtonen er ondanks de discriminatie toch in slagen werk te vinden. Ook belangrijk is de vaststelling dat Turkse en Marokkaanse vrouwen, ondanks hun betere opleiding en ondanks de minder felle discriminatie tegen deze groep (in vergelijking met de mannen) toch duidelijk minder actief en minder tewerkgesteld zijn dan de mannen uit hun nationale groep. Een campagne die gericht is op de tewerkstelling van allochtone vrouwen, zowel jonge vrouwen als thuiswerkende echtgenotes van immigranten, zou dan ook sneller effect kunnen hebben dan één gericht op de tewerkstelling van allochtone mannen.

English abstract

The paper exploits the results of the Belgian 2002 Labour Force Survey (LFS) to gain insight in the labour market situation of different groups of non-Belgian men and women. The study distinguishes EU-foreigners, Moroccans & Turks, other non-EU foreigners and Belgians born as well as those not born in Belgium. The latter include a large group of new Belgians that recently obtained Belgian nationality through naturalisation.

The LFS data reveal that all groups of foreigners, as well as the Belgians born abroad have significantly lower employment and participation rates than Belgians born in Belgium. Although a higher educational attainment level tends to improve the employment figures in all nationality groups, holding it constant does not wipe out the large differences between nationalities.

Bibliografie

Arrow, K.J., 1972, Models of discrimination in: Anthony H.P.(red.) *Racial Discrimi-nation in economic life*, Lexington Books, Massachusetts, Toronto, Londen, 83-102.

Arrow, K.J., 1973, The theory of discrimination in: Ashenfelter, O. and A. Rees (red.) *Discrimination in labor markets*, Princeton University Press, New Jersey, 3-33.

Becker, G. S. , 1957, *The economics of discrimination*, Studies in Economics of the Economics Research Center of Chicago, Chicago, London, 137.

Borjas, G.J., 1992, Ethnic capital and intergenerational mobility, *Quarterly Journal of Economics*, 107, 123-150.

Borjas, G.J., 1995, Ethnicity, Neighborhoods, and Human-Capital Externatlities, *American Economic Review,* 85, nr 3, 365-390.

Coate, S. and S. Tennyson, 1992, Labor market discrimination, imperfect information and self-employment", *Oxford Economic Papers*, 44, 272-288.

Coate, S. and G.C. Loury, 1993, Will Affirmative-Action Policies Eliminate Negative Stereotypes?, *American Economic Review*, 83, 1220-1240.

Direction générale Emploi et marché du travail, 2003, *l'immigration en Belgique: effets, mouvements et marché du travail*, *rapport 2001*, contribution Belge au rapport SOPEMI de l'OCDE, Brussel, p75.

Lundberg S. J. and R. Starz, 1983, Private Discrimination and Social Intervention in Competitive markets, *American Economic Review*, 73, nr 3, 340-347.

Phelps, E. S, 1972, The Statistical Theory of Racism and Sexism, *American Economic Review*, 62, nr 4, 659-661.

Schwab, S. , 1986, Is statistical discrimination efficient?, *American Economic Review*, 76, nr 1, 228-234.

Smeesters, B., Nayer A, Saddouk, CH.,en L. Schingtienne, 1997, *Etnische discriminatie bij aanwerving*, Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele aangelegenheden, Brussel, p 285.

Van den Broeck, D., 1999, *Het prullemandeffect van een vreemde naam*, Steunpunt werkgelegenheid Arbeid Vorming, Nieuwsbrief, nr 4, 155-160.

Van den Broeck, D., 1999b, *Nieuwe methoden om allochtone werkloosheid en discriminatie in kaart te brengen*, VDAB, mimeo, p 13.

Van den Cruyce, B., 2000, *Statistische discriminatie van allochtonen op jobmarkten met rigide lonen*, proefschrift nr 134, Katholiek Universiteit Leuven, p 452.

Abstract

Uit gegevens van de enquête naar de arbeidskrachten (NIS) blijkt dat niet alleen de werkloosheid, maar ook de niet-activiteit bijzonder hoog is bij verschillende groepen vreemdelingen in België. In de paper wordt nagegaan in welke mate het behaalde diploma, discriminatie en andere factoren deze situatie kunnen verklaren. Ook wordt gezocht naar de mogelijke oplossingen gegeven de beroepen waarin vreemdelingen wel werk vinden.

Bijlage 1: Illustratie van de toets van geen verschillen in opleidings niveau tussen twee groepen nationaliteiten

Omdat wij voor het jaar 2002 ook beschikken over de brute (niet gewogen) resultaten van de enquête naar de arbeidskrachten, voor werkenden en werklozen naar opleidingsniveau, konden verschillende hypotheses getoetst worden. In de onderstaande tabel is de te toetsen hypothese H_0 die van geen verschillen in de verdeling over opleidingsniveau's tussen Belgische mannen geboren in België en Marokkaans-Turkse mannen.

Tabel A.1 Illustratie van de contingentietoets tussen Belgen, geboren in België en Turken en Marokkanen (mannen tussen 25 en 49 jaar)

	Belg, geboren in België, O: Geobserveerd aantal (aandeel)	E:Verwacht aantal bij H_0 (aandeel)	Marokko + Turkije O: Geobserveerd aantal (aandeel)	E:Verwacht aantal bij H_0	Σ (O - E)²/ E
(aandeel)					
Lager onderwijs of minder	*1241(0.08)*	*1342 (0.09)*	*126 (0.46)*	*25 (0.09)*	*418.42*
Lager secundair	*3106 (0.21)*	*3091 (0.21)*	*42 (0.15)*	*57 (0.21)*	*4.17*
Hoger secundair	*5774 (0.39)*	*5748 (0.39)*	*81 (0.30)*	*107 (0.39)*	*6.26*
HO, korte type	*2159 (0.15)*	*2128 (0.14)*	*8 (0.03)*	*39 (0.14)*	*25.54*
HO, lange type	*667 (0.05)*	*662 (0.05)*	*7 (0.03)*	*12 (0.05)*	*2.31*
Universitair	*1883 (0.13)*	*1860 (0.13)*	*11 (0.04)*	*34 (0.13)*	*16.29*
Totaal / χ^2 toetsgrootheid	**14 830 (1.0)**	**14 830**	**275 (1.00)**	**275**	**472.98**

Bron: Berekeningen op basis van NIS data, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002.
Getoetste hypothese (H0): Er zijn geen verschillen in verdeling tussen Belgen geboren in België en Marokkanen en Turken.

Als men aanneemt dat de steekproeftrekking, gegeven dat het gaat om werkende of (werkzoekend) werkloze mannen tussen 25 en 49 jaar, een toevalstrekking was, dan kan als volgt getoetst worden of de resultaten voor Belgen en Marokkanen en Turken uit één en dezelfde verdeling kunnen komen. De kolommen O in de tabellen geven het geobserveerd aantal personen in elk opleidingsniveau weer. In de kolommen E wordt weergegeven wat het verwacht aantal observaties is, in de hypothese dat er geen verschil is in de verdeling tussen Belgen en Marokkanen + Turken.

De som over alle gekwadrateerde verschillen na deling door het verwachte aantal levert een toetsgrootheid op die χ^2 verdeeld is, met 5 vrijheidsgraden (5 = 5 x 1 = (het aantal opleidingsniveau's – 1) x (de twee beschouwde nationaliteiten -1)). De kritische waarden voor de toetsgrootheid zijn, bij 5 vrijheidsgraden, 11.07 en 15.086 op een betrouwbaarheidsniveau van resp. 5% en 1%. Vermits de berekende toetsgrootheid hier 472.98 bedraagt, kan de hypothese dat de verdeling van de opleidingsniveau's niet verschilt tussen Belgen en Marokkanen en Turken met grote zekerheid verworpen worden.

De grootste bijdrage aan de verwerping van de nulhypothese wordt geleverd door

het diploma lager onderwijs of minder, gevolgd door het diploma hoger onderwijs korte type en universitair onderwijs. Wel 126 Marokkaans-Turkse mannen in de steekproef hebben een diploma lager onderwijs of minder, terwijl er slechts 25 verwacht werden.

Tabel A.1 kan ook gebruikt worden om de invloed van de door het NIS uitgevoerde extrapolatie op de verdeling van de opleidingsniveau's na te gaan. Dat kan door de geobserveerde aandelen (gegeven tussen haakjes) in tabel A.1 te vergelijken met de aandelen in tabel 1 in de tekst. Uit de vergelijking blijkt dat de aandelen nauwelijks verschillen tussen tabel 1 en tabel A.1. De verschillen blijven beperkt tot 10den van een percent, en zijn daardoor niet goed zichtbaar. Voor de Marokkaans-Turkse groep zijn lichte verschillen obser-veerbaar bij het aandeel lager secundair, hoger secundair en universitair onderwijs.

The paper discusses the role of statistical discrimination in explaining the particularly low employment level of Moroccans and Turks and attracts attention towards the remarkably low participation rates of foreign women, despite a relatively good educational attainment level.

Bijlage 2: De verschillen in arbeidssituatie tussen Belgen geboren in Bel gië en Marokkanen en Turken per gewest.

In tabel A.2 worden, voor Belgische mannen geboren in België en Marokkanen en Turken mannen, de resultaten van een vergelijking van de niet geëxtrapoleerde steekproefresultaten van 2002 per gewest, weergegeven. In tabel A.3 gebeurt hetzelfde voor de vrouwen.

Omdat de groepen in Vlaanderen en Wallonië te klein zijn om betrouwbare percentages te geven, wordt nu enkel het geobserveerde versus het verwachte aantal observaties getoond. De tabellen illustreren de opbouw van de contingentietoets voor de hypothese (H_0) dat er binnen één gewest geen verschil is in arbeidssituatie tussen Belgen geboren in België en Marokkanen en Turken. In de zes onderzochte gevallen overschrijdt de berekende toetsgrootheid de kritische waarde van 11.34 op een betrouwbaarheidsniveau 99%, zodat de hypothese van geen verschil kan verworpen worden. Deze cijfers werden ook gebruikt voor de toets van de hypothese van geen verschillen tussen de gewesten binnen de Turks -Ma-

Tabel A.2 De steekproefresultaten van Belgen, geboren in België en Turken en Marokkanen in de drie gewesten (mannen tussen 25 en 49 jaar)

	Belg, geboren in België,		Marokko + Turkije		
	O: Geobserveerd aantal (aandeel)	E:Verwacht aantal bij H_0 (aandeel)	O: Geobserveerd aantal (aandeel)	E:Verwacht aantal bij H_0	Σ (O - E)²/ E
Vlaams Gewest					
Student	26	28	2	0	10.10
Heeft een betrekking	7 942	7 910	51	83	12.68
Werkloos	223	240	20	3	121.68
Niet -actief	351	364	17	4	45.63
Totaal / χ^2 toetsgrootheid	**8 542**	**8 542**	**90**	**90**	**190.09**
Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
Student	14	17	6	3	3.71
Heeft een betrekking	1 098	1 024	103	177	36.26
Werkloos	91	130	153	62	80.98
Niet -actief	99	130	54	23	51.47
Totaal / χ^2 toetsgrootheid	**1 302**	**1 302**	**225**	**225**	**172.43**
Waals Gewest					
Student	35	36	1	0	1.68
Heeft een betrekking	5133	5113	22	42	9.71
Werkloos	343	357	17	3	67.7
Niet -actief	434	439	9	4	8.05
Totaal / χ^2 toetsgrootheid	**5 945**	**5 945**	**49**	**49**	**87.16**

Bron: Berekeningen op basis van NIS data, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002.
Getoetste hypothese (H0): Er zijn geen verschillen in verdeling tussen Belgen geboren in België en Marokkanen en Turken.
Kritische waarde bij 3 vrijheidsgraden en 99% betrouwbaarheid: 11.34.

rokkaanse groep (zie tekst).

Tabel A.3 De steekproefresultaten van Belgen, geboren in België en Turken en Marokkanen in de drie gewesten (vrouwen tussen 25 en 49 jaar)

	Belg, geboren in België,		Marokko + Turkije		
	O: Geobserveerd aantal (aandeel)	E:Verwacht aantal bij H_0 (aandeel)	O: Geobserveerd aantal (aandeel)	E:Verwacht aantal bij H_0	Σ (O - E)²/ E
Vlaams Gewest					
Student	29	33	4	0	34.6
Heeft een betrekking	6 686	6 626	18	78	46.44
Werkloos	309	317	12	4	18.63
Niet –actief	1 500	1 548	66	18	127.52
Totaal / χ^2 toetsgrootheid	**8524**	**8524**	**100**	**100**	**227.19**
Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
Student	9	10	2	1	0.37
Heeft een betrekking	1 095	979	20	136	112.78
Werkloos	100	109	24	15	5.92
Niet –actief	242	349	155	48	266.89
Totaal / χ^2 toetsgrootheid	**1 446**	**1 446**	**201**	**201**	**385.96**
Waals Gewest					
Student	42	42	0	0	0
Heeft een betrekking	4182	4158	7	31	19.08
Werkloos	451	456	8	3	6.1
Niet –actief	1 552	1 572	32	12	34.42
Totaal / χ^2 toetsgrootheid	**6 227**	**6 227**	**47**	**47**	**59.6**

Bron: Berekeningen op basis van NIS data, enquête naar de arbeidskrachten, jaarcijfers 2002.
Getoetste hypothese (H0): Er zijn geen verschillen in verdeling tussen Belgen geboren in België en Marokkanen en Turken.
Kritische waarde bij 3 vrijheidsgraden en 99% betrouwbaarheid: 11.34.